

En vandmølle fra middelalderen ved Lerkenfeld Å og Mølvadgård

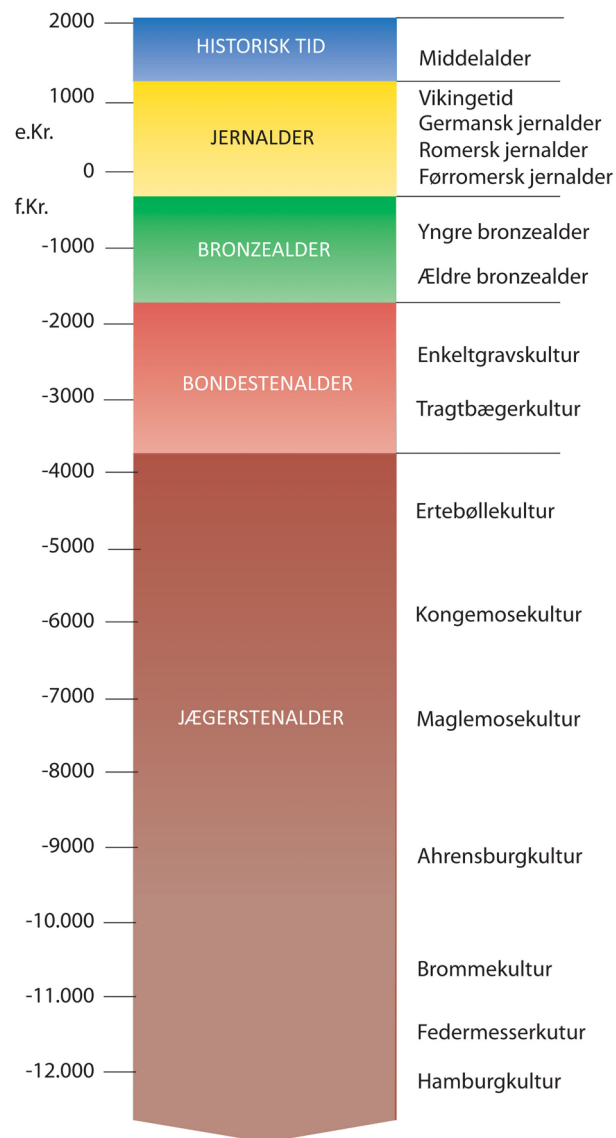
Arkæolog Christian Vrængmose Jensen

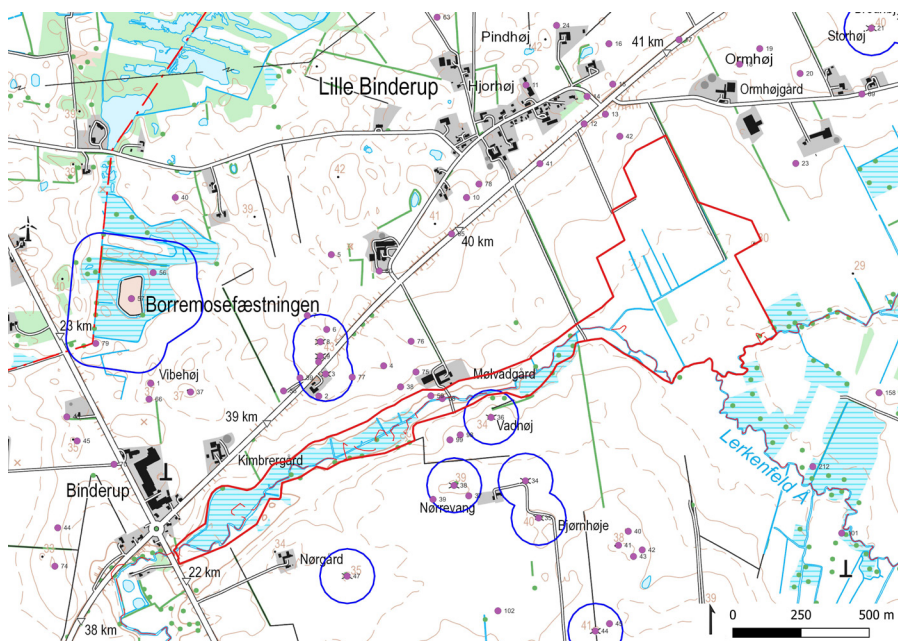
Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i ældre tid	3
Undersøgelsens resultater	3
Sammenfatning og perspektivering	5
Hvis du vil vide mere	5

Indledning

Vandmøllens historie i Danmark går mindst tilbage til den tidligste middelalder og måske endda til vikingetiden. Mange af de ældste møller synes at have haft tilknytning til klostre og andre gejstlige institutioner, der ofte har lavet omfattende jordarbejder for at skabe de rette mølleforhold. Vores viden om middelalderens møller stammer hovedsageligt fra nyere arkæologiske udgravninger, der bl.a. har omfortolket ældre møllefund fra at være små, simple, såkaldte skvatmøller til at være mere teknisk avancerede møller med gearing fra lodretstående hjul. I det himmerlandske område er der udgravet nogle af Danmarks mest velbevarede vandmøllerester fra middelalderen, nemlig fra Støvring vandmølle fra 1250 e.Kr. og fra en nærliggende og måske samtidig mølle i Mastrup. I sommeren 2022 skulle der laves naturgenopretning af en del af Lerkenfeld å ved Lille Binderup – fig. 1. I forbindelse hermed blev det endnu engang muligt at føje et kapitel til middelalderens møllehistorie i Himmerland.

Figur 1. Projektområdet for naturgenopretningen (rød) ved Lerkenfeld Å og Mølvadgård syd for Lille Binderup. Angivet er desuden tidligere registrerede fortidsminder (lilla prik) i området og beskyttelseszoner (blå cirkel) for de fredede af disse. Kort: DTK25.

Undersøgelsens baggrund

Den arkæologiske undersøgelse blev udført i forbindelse med Rebild Kommunes vådområdeprojekt "Lerkenfeld Å 2", der berørte Lerkenfeld Å og ådal fra Løgstørvej og opstrøms mod øst til tilløbet Smorup Bæk. Det etablerede vådområde har en udstrækning på ca. 49 ha og strækker sig ca. 2,4 km i ådalen. Ved projektet skulle der skabes en mere sammenhængende dynamik mellem Lerkenfeld Å og de ånære arealer, hvilket bl.a. skulle ske ved at genslynge åen og ved udlægning af grusbanks. Samtidig skulle der lukkes dræn og grøfter, der alt sammen ville gøre de ånære arealer mere våde og derved fjerne mere kvælstof fra den omgivende landbrugsindustri. Den arkæologiske undersøgelse blev foretaget ved at overvåge gravearbejdet, hvilket i praksis især vil sige gravningen af de nye åslyngninger. Ved Mølvadgård er der tidligere registeret fortidsminder i form vej- og vandmøllerester (FF 120202-58 og 59). Det blev derfor besluttet at friholde en strækning på knap 400 m af ådalen nedenfor Mølvadgård for gravearbejde for ikke at ødelægge disse, allerede kendte fortidsminder.

Lokalområdet i ældre tid

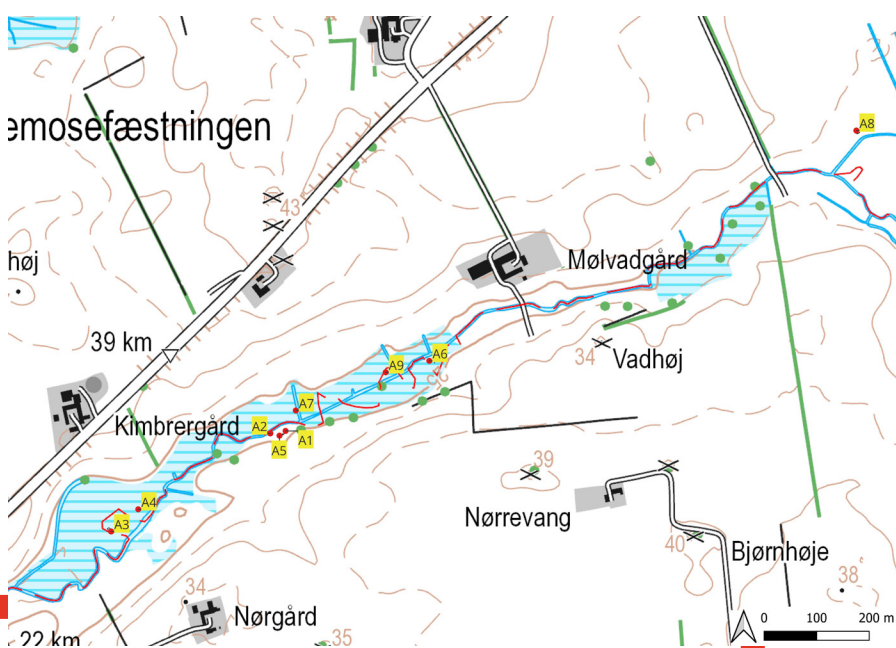
Det aktuelle område ved Lerkenfeld Å er rigt på fortidsminder, især gravhøje, hvoraf en del er fredede – fig. 1. Omkring 700 m nord for den vestlige del af projektområdet ligger Borremosefæstningen, en særdeles velbevaret, befæstet landsby fra den tidlige jernalder, ca. 400-100 f.Kr. Det ses ofte, at fortidens gravhøje ligger langs datidens færdselsårer. Dette ses også ved Mølvadgård, hvor gravhøjenes placering tydeligt viser hen mod en passage over Lerkenfeld Å. Umiddelbart vest for gården er der da også fundet en stenbelægning fra en vej helt nært ved åen (FF 120202-59). Også gårdens navn, der refererer til både en mølle og et vadested, samt en gravhøj med navnet Vadhøj syd for gården afslører vadestedet på dette sted ved åen i hvert fald i historisk tid. Vadestedet ses desuden på historiske kort.

I det store kærrområde, 450 m øst for projektarealet, er der fundet et lerkar ved tørvegravning (FF 120802-212), hvilket kan være et nedsat offer forhistorisk tid. Af andre offerfund i områdets "nabomoser" skal fremhæves Gunde-strupkedlen 100-tallet f.Kr. fra den lidt nordligere Rævemose, mens der også er fundet tre moselig fra o. 600 f.Kr. i den helt nærliggende Borremose.

I historisk tid er åen blevet benyttet til mølledrift, og der er således registreret rester af en vandmølle i 1953 ved Mølvadgård (FF 120202-58). På dette tidspunkt kunne der endnu i åen ses egepæle, stenlægninger og rester af møllesten. Møllen, der må være Lille Binderup Mølle eller blot Binderup Mølle, er omtalt midt i 1700-tallet. Der kendes tilsyneladende ikke noget til møllestedets alder og om dette evt. går tilbage til middelalderen. En af de seneste ejere, Anders Frandsen, af Mølvadgård fortæller, at han og hans far har trukket masser af tilspidsede egepæle op af tørvejorden ved gården og at de også havde fundet svært tømmer (<http://www.xn--mllesamlingen-bnb.dk/uploads/website/lille-binderup-mlle11/12.02.05022.pdf>).

Undersøgelses resultater

Ved udgravningen blev der gjort arkæologiske fund, A1-A9, på ni forskellige lokaliteter – fig. 2. A1 var en række af godt nævestore sten, der evt. skal ses i sammenhæng med sten- og gruslaget A5 og hegnsforløbet A2. De kan være rester af en belægning til bedring af færdsel i forbindelse med aktiviteter i det ånære område. Der synes ikke at være tale om spor efter en decideret vej eller vadested. Dertil synes anlægget for beskedent i omfang. Der blev ikke fundet daterende genstande fra disse ukendte aktiviteter, og aflejningsforholdene tyder på, at de ikke alle er helt samtidige. De ældste kan formentlig fint være fra middelalderen eller ældre tider. De var i hvert fald overlejret af engens tykke muldlag.

Figur 2. Placeringen af undersøgelses fundne, ni arkæologiske anlæg (A1-A9). Kort: DTK25.

A3 var en aflejring af en masse tynde lag, der vekslede mellem tynde, lyse sandlag og mørke organiske lag - forsidefoto. De er dannet i et område med skiftende vandgennemstrømning. Området blev opmålt, da lignende aflejringer er set i forbindelse med nyfundne, middelalderlige mølledamme andre steder. Der tænkes her på Støvring vandmølle og en vandmølle ved Jyllandsgade i Aalborg (Nordjyske Museumssager ÅHM 7224 og ÅHM 6172). Aflejringen blev set og opmålt i projektets vestligste, nye å-slyngning ca. 250 m fra Løgstørvej. Hvor denne vej krydser åen, findes en holm eller et næs, der skyder sig ud i ådalen fra syd, hvilket netop gør stedet egnet til passage. I forhold til møllestedet ved Mølvadgård, vil ådalen ved Løgstørvej også være det næste, tydeligt egnede sted i nedstrøms retning til at bygge en vandmølle. Hvis der engang har været en nu ukendt vandmølle ved Løgstørvej, vil A3-aflejringen kunne være opstået i dennes opstemmede bagvand.

A4 var et gangbræt fra moderne tid. A6 var et forløb af grene, der evt. har været en kantsikring/faskine langs åen. Fundet lå relativt højt i engens muldrag, hvilket måske antyder en datering til tiden efter middelalderen. A7 var rest af en træbelægning, evt. fra 1700-1800-tallet. A8 var et område med mange redeponerede tømmerstumper, formodentlig fra nyere tid.

Undersøgelsens vigtigste fund udgøres af A9, der var et område på ca. 5 x 5 m med små tømmerstumper – fig. 3 og fig. 4. Heraf kunne to, måske fire identificeres som stammende fra en vandmølle. To af disse, og måske en tredje stump var dele af tænder fra et tandhjul – formentlig det store og såkaldte gravhjul, der omsatte møllens vandrette aksel til den lodrette aksel med kværnen. Dermed røbes det altså også, at mølledelene må stamme fra en mølle med et lodretstående vandhjul. Den fjerde stump er et tyndt pladefragment, der evt. kan være fra et padel- eller skovlblad fra vandhjulet. Type-mæssigt er især tandhjulsdelene identiske med dem der er fundet ved den ovennævnte 1200-tals mølle i Støvring og ved et møllefund ved Vejerslev fra o. 1200 (Christian Fisher: *Tidlige Danske Vandmøller. To middelalderlige vandmøller ved Tovstrup og Vejerslev*. 2004, side 64).

Figur 3. To fragmenterede tænder af træ, der formentlig stammer fra et såkaldt gravhjul i en vandmølle. Fundet ved Lerkelfeld å, ca. 270 m vest og nedstrøms fra Mølvadgård ved Lille Binderup.

Figur 4. Fundsted for vandmølle- og tømmerstumper A9 i en nygravet åslyngning, set fra vest. I baggrunden anes Mølvadgård, hvorved der i 1953 blev registreret rester af en vandmølle (FF 120202-58).

Mølledelene i A9 blev fundet ca. 270 m vest for Mølvadgård, hvor der i 1953 blev registreret rester af en vandmølle (FF 120202-58.). Det er således spørgsmålet, om de fundne mølledele A9 stammer fra mølleriet ved Mølvadgård. Det synes dog påfaldende, at der på A9's beskedne område skulle findes adskillige tømmerdele, hvis det alt sammen stammer fra det fjernere mølle-

sted ved Mølvadgård. Det synes således mere sandsynligt, at delene stammer fra en anden mølletomt, der har ligget nærmere ved A9. Meget tyder således på, at der nu kan tales om mindst to mølletomter ved Lerkenfeld å ved Mølvadgård og Lille Binderup. Fra de fundne mølledele er der udtaget prøver til eventuelle, fremtidige ¹⁴C-analyser, der måske kan give en mere solid datering af fundet. Foreløbigt må det dog dateres lidt usikkert til middelalderen. De skriftlige kilder er temmelig tavse om mølleriet ved Lille Binderup. De ældste sikre omtaler er således fra midten af 1700-tallet (<http://www.xn--mllesamlingen-bnb.dk/uploads/website/lille-binderup-mlle11/12.02.05022.pdf>). Med de nye fund er det altså sandsynligt, at stedets møllehistorie er langt ældre.

Sammenfatning og perspektivering

Undersøgelse viste spor efter adskillige aktiviteter i ådalen til Lerkenfeld å ved Mølvadgård og Lille Binderup. Det blev påvist, at der ved Mølvadgård formentlig har været en lang tradition for mølledrift, der går tilbage til middelalderen. Ved eventuelt, fremtidigt gravearbejde i ådalen på stedet vil der med stor sandsynlighed kunne findes betydelige rester af en eller flere vandmøller fra middelalderen.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende værker:

Lise Andersen: *Træk af dansk møllebyggeris historie*. 2011.

Christian Fisher: *Tidlige Danske Vandmøller. To middelalderlige vandmøller ved Tovstrup og Vejerslev*. 2004.

J.B. Lund: *Tidlige danske møller. Middelaldermøllen i arkæologisk belysning*. 2001.

Forkortelser: FF = Fund og Fortidsminder (<https://www.kulturarv.dk/fundog-fortidsminder/>)

Udgravningsdata

Lerkenfeld Å ved Mølvadgård

- Nordjyske Museer jnr. 7914
- Udgravningsperiode: 23. maj til 12. juli 2022
- Fund & Fortidsminder: Sted- og loknr. 120202-83.
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 22/05680
- Bygherre: Rebild Kommune
- Deltagere i udgravningen:
  - Arkæolog Stine Andersen Højbjerg
  - Arkæolog Christian Vrængmose Jensen
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Nordjyske Museer, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg